



Yaşam

S a r g u n A . T o n t

Bir Kurtuluşun Öyküsü...

Bebeklerin çirkini olmaz; ama bazı istisnalar olmuyor değil. İngilizlerin "Böyle bir yüzü ancak kendi annesi sevebilir" sözü belki de bu bebek için söylenmiştir. Ama böyle anne babadan başka tür bir bebek de çıkmaz herhalde. Sanki sinir krizi geçiren bir berberin sıfır numaraya vurmaya çalıştığı bir kafa, üstlerinden hiç çıkarmadıkları simsiyah giysiler, bu da yetmiyormuş gibi midenizi allak bullak edecek bir yemek adabı... Bütün bunlar pek sempatinizi çekecek özellikler değil. Ama şu günlerde güney California'da böyle bir bebeğin doğuşu bakıcılar tarafından sevinç çığlıklarıyla karşılanıyor, TV istasyonları mutlu olayı haber bülteninin ilk sıralarında sunuyor, gazeteler müjde içeren manşetler atıyor. Yok; genetik mühendislerinin yarattığı harika bir bebekten bahsetmiyoruz. Bu ilgi odağı yaratık, bir akbaba yavrusundan başka bir şey değil.

Her geçen gün birçok hayvan ve bitki türünün yok olduğunu ve birçokları için de fekaletin kapıya dayandığını, sanırım bilmeyen yoktur. Bu küreyi paylaştığımız hayvan ve bitkilere verdiğimiz zararları artık kimse inkar edemez. Ama her felakette olduğu gibi, bu alanda da birtakım idealist insanlar bu gidişi biraz olsun frenlemek için ellerinden geleni esirgemiyor ve nadir de olsa başarılı olabiliyorlar; örneğin, bir zamanlar gitti gidecek diye bakılan Pasifik Okyanusu'ndaki mavi balina sayısında son yıllarda umut edilenin üzerinde bir artış görülmesi ve ülkemizde Akdeniz foku ve deniz kaplumbağlarıyla ilgili çalışmalar.

Bu yazımızda, sizlerle bir akbaba türünün kurtuluş öyküsünü paylaşmak istedik. Anlatacağım benim 20 yıla yakın

bir zaman yaşadığım San Diego kenti yakınlarında geçtiği için, birçok doğa sever gibi ben de olayı yakından izlemek fırsatını buldum. Fakat bu çalışmalara odaklanmamın asıl nedeni, bu kurtuluş öyküsünün benzer çabalarda pek rastlanmayan hukuki, psikolojik ve ekolojik yönleri olması.



Condor, Amerika kıtasına özgü iki akbaba türünden biridir (Biz bundan sonra "akbaba" dediğimiz zaman California akbabasını kastediyor olacağız). Fosillerden edindiğimiz bilgilere göre akbabalar, 10.000 yıl öncesinde Amerika kıtasının hem Pasifik, hem Atlantik kıyılarında bol miktarda varmış. Ascensio adlı Katolik bir misyoner, anılarında 1602 yılında Meksika kıyılarında bir akbaba gördüğünü yazar. 1792 yılında yakalanan bir kuş, İngiltere'de bir müzeye götürülmüş. Bütün göstergelere göre, 1900'lü yıllara kadar akbabaların önemli bir sorunu olmamış. Ama yeni yüzyıla girildiği zaman, sayıları

gittikçe azalan akbabalar güney California'nın ufak bir kesiminde yaşamaya başlamışlar. Neden? İşte burada olayın psikolojik boyutu gündeme giriyor: Akbabaların azalmasında en büyük nedenlerden biri, aşırı avlanma! Durun bir dakika. Bu kuşun ne eti yenir, ne de budu! Üstelik, eğer bir avcı olarak ustalığını göstermek istersen, o zaman kanatlarını açtığı zaman, 3 metre genişliğinde bir hedef teşkil eden bir hayvana ateş edemezsin. Ama insanoğlu bir kere densiz olmayagörsün... Birazdan göreceğimiz gibi, bazı toplumlar akbabayı kutsal sayarlar; ama beyaz adamdan böyle bir duyarlılık beklenmez. Akbaba sevilmez ve sayılmaz; çünkü leş yer. Vur gitsin. İşte burada olayın ekolojik yönü önemli. Akbabalar, ölmüş hayvan ve hayvan kalıntılarını yiyerek çok önemli bir sağlık görevini üstlenirler. Böylelikle ekosistemin olmazsa olmaz bir zincirini oluştururlar.

Azalmalarının diğer nedeni de zehirlenme. Bunun da iki kaynağı var. Birincisi, fare gibi hayvanları zehirlenmek için çifçilerin attıkları zehirli etler; diğeri de tüketilmiş fişek kovanları (Akbaba mineral ihtiyacını sert bir kaya parçasını yutarak giderir. Fişek kovanını görünce, kaya yerine onu yutar ve zehirlenir. Böylelikle avcı, bir yolunu bulup kurşunu hedefe yine göndermeyi başarıyor!)

Sağolsunlar, beyaz adamın torunları çok daha duyarlı çıkıyorlar ve ilk kurtarma çabaları, 1926 yılında başkent Washington'un hayvanat bahçesinde başlıyor. İşte burada bilginin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkıyor: Çiftleşmeleri için bir araya getirilen akbabaların hepsinin, sonradan dişi oldukları anlaşılıyor! İstedığınız

kadar iyi niyetli olun; eğer o konuda bilginiz yoksa başarı olasılığınız çok azdır.

Daha önemli bir çalışma; 1937 yılında 700 hektarlık bir arazinin koruma alanı ilan edilmesiyle gerçekleşiyor. O yıllarda bütün California eyaletindeki akbaba sayısının 60 ile 100 arası olduğu tahmin ediliyor. Akbaba sayılarında fazla bir artış görmeyen biyologlar, 1952 yılında çok radikal bir karar alarak, akbabaları yabandan alıp San Diego hayvanat bahçesinde üretmek istiyorlar. İşte burada, olayın hukuksal yönü devreye giriyor. Hükümetten gerekli izin çıkıyor; ama karşılarına Amerika'nın en ünlü kuş ressamı adına kurulan, ve bugün bile ekoloji dünyasında çok saygın bir yeri olan Audobon Cemiyeti çıkıyor. Akbabayı kutsal sayan bir kızıl-derili aşireti de Audobon'cuların yanında yer alıyor. Olay kısa zamanda kendiliğinden çözümlüyor. Çünkü acemi biyologlar kuşları yakalamayı başaramayınca, hükümet izinlerini iptal ediyor. 1965 yılında akbaba sayısı 60.

1980 yılında Audobon'larla biyologlar bu kez el ele vererek bir araştırma grubu kuruyorlar ve akbabanın ne yiyip ne içtiğini, nerelerde uçtuğunu en yeni aletleri devreye sokarak inceliyorlar. Programın bir ayağı da, doğadaki yavruları hayvanat bahçesine getirip büyüttükten sonra tekrar doğaya salıvermek. Trajedi burada da biyologların yakasını bırakmıyor. Yavrulardan biri yuvadan alınırken ölünce, hükümet toplama iznini tekrar iptal ediyor. Olaylar neredeyse trajikomik boyutlara ulaşıyor.

1982 yılında, doğada akbaba sayısı 21 ile 24 arasında. İlgililer panik içinde. Doğadaki yumurtaların bu kez San Diego hayvanat bahçesinden çok daha geniş bir alana yayılmış San Diego Wild Animal Park'a getirilmeleri kararlaştırılıyor. Parkta durum iyiye gidiyor, 16 yumurtanın 13'ünden yavru çıkıyor; ama yabanda trajedi devam ediyor. Bir kuş, kurşun zehirlenmesinden ölüyor; 6 kuşunsa nereye gittiği belli değil. Hukuki çatışma tekrar başlıyor. Kızıl-derililer ve Audobon'cular mahkemeye başvurarak toplamayı durduruyorlar. Ama temyiz mahkemesi kararı bozunca, artık akbabaların nasıl yakalanacağını öğrenen biyologlar kuşları yakalayıp, Los Angeles hayvanat bahçesine getiriyor. Fakat Nisan ayında yakalanan

son akbaba, protestocular kendilerini hayvanat bahçesinin kapısına zincirle bağladıkları için San Diego'ya getiriliyor. 1987 yılında hayvanat bahçesinde doğmuş 14 yavru ve doğadan getirilmiş 13 kuş var. Yabanda tek bir akbaba yok.

1988 yılında akbabaların ve biyologların makus talihi tersine dönmeye başlıyor. İlk başarılı çiftleşme ürünü döllenmiş yumurtadan, bizim ebelerin deyimiyle, nurtopu gibi bir bebek çıkıyor. 1990 yılında 15 yavru daha dünyaya gözlerini açıyor. Nüfus 40'a ulaşıyor. Hayvanat bahçesinde büyüyen kuşlar yavaş yavaş yabana salıveriliyor ama yine ebe deyimiyle birkaçının ömrü vefa etmiyor. Bir tanesi terk edilmiş bir arabanın motorundan akan anti-frizi içerek, diğer iki kuş yüksek gerilim hattına çarparak öbür dün-

yaya göç ediyorlar. Kuşlar yabana salınmadan önce ufak bir kurs görüyorlar ama son ölümler, aldıkları eğitimin biraz daha kapsamlı olması gerektiğini ortaya koyuyor. Yok, bu kurslar bizim YÖK sınavları hazırlık kursları kadar can alıcı değil, ama başarılı olmak için yine de gayret gerekiyor. Kuşlar kuluçkadan çıkar çıkmaz, insanlara alışmaları için sessiz bir odada büyütülüyorlar. Yavrular bakıcıların yaptığı bir kukla vasıtasıyla, yine insan yüzü görmeden sulandırılmış fare kıymasından oluşan bir mama yiyorlar. Bu arada doğaya salınmış kuşlardan biri kendini bilmez bir kartal tarafından öldürülüyor. 1998 yılında 2 kuş nehirde boğuluyor. Yine aynı yıl, belki kursu kopya çekecek bitirmiş, belki de rahata fazla alışmış kuşlardan biri okula geri dönüyor. Kuş tekrar eğitilip yabana salınıyor. Uzun lafın kısısı 1 Haziran 2002'de akbaba bilançosu şöyle:

Hayvanat Bahçesinde	: 118
Uçuş kursu görenler	: 13
Yabandakiler	: 74
Toplam	: 205

California akbabaları artık kurtuldu demek için henüz erken, ama durumun eskiye göre çok daha ümit verici olduğu kesin. Projenin kaç mal olduğunu öğrenemedik ama faturanın bir milyon doları aştığından eminiz.

Akbabaların Hindistan'da da durumları pek iyi değil; bazı akbaba türleri yüzde doksanbeş fire vermiş durumda. İlk belirlemeler, azalmanın zehirlenmeden olduğu yönündeydi; fakat son okuduklarımız öldürücü bir virüsün bulaştırdığı bir hastalığın akbabaları kasıp kavurduğu yolunda. Buradaki azalmaların sonu daha da vahim; faturayı ödeyenlerin başında Parsiler geliyor. Parsiler, dini inançlarına göre ölenleri gömmek veya yakmak yerine "Towers of Silence" (Sessizlik Kuleleri) denilen yerlerde akbabalara yem olarak sunuyorlar. Kuşlar gidince üstüste yığılan cesetler önemli sağlık sorunları yaratıyor. Şu günlerde başta İngiliz Kuş Cemiyeti olmak üzere birçok kuruluş bu hastalığa bir çare bulmak için yoğun çaba harcıyorlar.

Kuş Araştırma Derneği başkanı Dr. Can Bilgin ve akbabalar üzerinde yeni bir projeyi bitiren öğrencisi Evrim Karaçetin'den ülkemizdeki akbabaların durumunu sorduk. Onlardan şu mesajı aldık:

"Kara akbaba (*Aegypius monachus*) Avrupa'nın en büyük yırtıcı kuşu, nesli dünya çapında tehlike altında ve Türkiye'de yaşıyor. Yokolma tehlikesiyle

karşı karşıya olmasının sebepleri kısaca, üreme alanı ormanlardaki yaşlı karaçamların kesilmesi, yerel halkın kurt, çakal gibi canlılarla mücadele etmek için attığı zehirli etleri yemeleri, besin yetersizliği ve orman yangınları olarak sıralanabilir. Ancak kanat açıklığı 3 metreye, boyu 1 metreye ve ağırlığı 11 kg'a ulaşan bu kuş, karşı karşıya olduğu tüm tehditlere rağmen hayatta kalmak için yoğun çaba harcıyor. Bütün bu tehditlerin bilincinde olan Kuş Araştırmaları Derneği (KAD), Milli Parklar ve Orman Genel Müdürlükleri ile işbirliği halinde, kara akbabaların korunması amacıyla Kızılcahamam ve çevresinde UNDP desteğiyle Kara Akbaba 2001 Projesi'ni yürüttü. Projenin temel amaçları kuşların bölgede karşı karşıya oldukları tehditlerin ortaya çıkartılması ve korunmaları için gerekli önlemlerin alınmasıydı."

Kutluyoruz.